

Олена Ромців

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри конституційного та міжнародного права
romtsivolena@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ

© Ромців О., 2017

Досліджено організаційні та тактичні особливості забезпечення безпеки осіб під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності в умовах перешкоджання процесу розкриття даних протиправних діянь з боку зацікавлених суб'єктів.

Ключові слова: злочин; службова діяльність; протидія; розслідування; забезпечення безпеки.

Елена Ромцов

ОРГАНИЗАЦИОННО-ТАКТИЧЕСКИЕ МЕРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЦ ПРИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Исследованы организационные и тактические особенности обеспечения безопасности лиц при расследовании преступлений в сфере служебной деятельности в условиях препятствования процесса раскрытия данных противоправных действий со стороны заинтересованных субъектов.

Ключевые слова: преступление; служебная деятельность; противодействие; расследование; обеспечение безопасности.

Olena Romtsiv

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Constitutional and International Law
Ph. D.

ORGANIZATIONAL AND TACTICAL MEASURES TO ENSURE THE SAFETY OF PERSONS DURING INVESTIGATION OF CRIMES IN SPHERE OF OFFICIAL ACTIVITY IN TERMS OF COUNTERACTION

The article investigates the organizational and tactical characteristics of the safety of people during investigation of crimes in sphere of official activity in terms of obstructing the process of disclosure of illegal acts on the part of stakeholders.

Key words: crime; official activity; counteraction; investigation and security services.

Постановка проблеми. За часи незалежності України був зроблений великий внесок у розроблення питань забезпечення безпеки осіб під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Проте у зв'язку із загостренням криміногенної ситуації у країні, поширенням корупції у всіх сферах життя суспільства правова регламентація процесу забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а також реалізація самого механізму такого забезпечення у практичній діяльності потребує вдосконалення і подальшого комплексного наукового розроблення. У цій роботі нас першочергово цікавитиме тактична та організаційна якість процесу забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності в умовах протидії.

Аналіз дослідження проблеми. Вивченням і дослідженням питань та проблем забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, займалися такі вчені-правознавці: А. Антошина, Б. Арзал'ян, В. Биков, Л. Брусніцина, О. Бондаренко, В. Бояров, С. Ворожцов, О. Гогусь, В. Гончаров, М. Гошовський, В. Галаган, О. Зайцева, С. Пашков, Т. Панасюк, Є. Жаріков, В. Зеленецький, І. Івашкевич, М. Казаренко, Н. Карпов, В. Клименко, В. Кожевніков, А. Кратінов, О. Кучинська, З. Смітєнко, С. Стахівський, В. Строгий, В. Устинов, Л. Шестопалова та ін. Проте сьогодні залишилось ще багато проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення.

Мета роботи – встановити коло осіб, до яких можуть застосовуватися заходи забезпечення їх безпеки під час розслідування службових злочинів в умовах протидії, а також з'ясувати особливості проведення організаційних та тактичних заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб.

Виклад основного матеріалу. Коло осіб, що може підпадати під захист з боку держави у вигляді впровадження заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб, доволі широке та неоднорідне. Тому, на нашу думку, буде правильним класифікувати їх за місцем та роллю у процесі здійснення кримінального судочинства, а саме:

- а) підозрювані (обвинувачені);
- б) особи, які виконують свої службові обов'язки у межах кримінального провадження (слідчий, оперативний працівник, працівник прокуратури або суду, адвокат);
- в) свідки та інші особи, які можуть мати доказову інформацію та щодо яких можна застосовувати такі заходи (родичі, близькі та ін.);
- г) потерпілі;
- д) інші учасники.

Необхідність захисту осіб, які виконують свої професійні обов'язки у межах кримінального провадження, не викликає сумніву, оскільки саме вони найбільше стикаються із активною протидією та саме вони мають більшість доказової і тактичної інформації. Це підтверджують і матеріали проведеного емпіричного дослідження, відповідно до якого 31,8 % респондентів вказали, що саме слідчий одним з перших повинен бути убезпечений за допомогою вказаних вище заходів.

Спробуємо сформулювати загальний перелік найадекватніших заходів щодо забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів. При цьому не можна нехтувати жодними можливостями, тому що особи, які протидіють розслідуванню, переважно, мають широкі корупційні зв'язки, а засоби та види протидії у злочинах у сфері службової діяльності із кожним разом доповнюються та вдосконалюються. Тому до перших і основних необхідно зарахувати заходи особистої безпеки працівників: надання особистої охорони та охорони житла, видача табельної зброї та спеціальних засобів тощо. Основні питання видачі спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку врегульовано Положенням про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів та правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, яке визначене Наказом МВС України № 523 від 24 липня 1996 р. У певних випадках особам, щодо яких вживають заходи

безпеки, можна видавати бронежилети, електрошоковий пристрій, аерозольний розпилювач із рідиною подразнювальної дії, переносний портативний радіоприлад, телефон стільникового чи мобільного зв'язку. Тип спецзасобів індивідуального захисту та зв'язку визначається затвердженими у відповідний спосіб переліками, що перебувають на озброєнні спецпідрозділу. Цей захід є тимчасовим.

У випадках активної діяльності злочинців щодо посягання на безпеку працівника потрібно вдасться до кардинальніших заходів та передбачити можливості, надані базовим законом аж до переміщення у безпечне місце чи переведення на інше місце роботи.

Проте зауважимо, що визначення оптимальної лінії поведінки з боку посадових осіб правоохоронного органу під час застосування заходів забезпечення безпеки, передбачає необхідність врахування ситуації. Крім того, на практиці у процесі боротьби зі злочинністю реалізуються різні варіанти застосування одного і того самого заходу безпеки у різних виробничих ситуаціях, що дає змогу стверджувати про функціональну поліваріантність заходів безпеки [1, с. 116].

Доволі важливим моментом є вживання заходів безпеки щодо експерта, спеціаліста, а також технічних працівників правоохоронних органів [2, с. 6, 9; 3, с. 12;]. Як показало наше дослідження, актуальним це є і для злочинів у сфері службової діяльності, оскільки 13,2 та 10,1 % респондентів відповідно підтримали необхідність застосовування заходів безпеки до такої категорії осіб у разі виникнення загрози. З огляду на те, що усі вказані особи є носіями доказової інформації, або тими, хто має безпосередній доступ до криміналістично значущої інформації, а соціальний статус технічних працівників значно нижчий, ніж посадових осіб правоохоронного органу, вони вразливіші до впливу зі сторони злочинців та інших зацікавлених осіб. Саме тому під час формування тактичних алгоритмів подолання протидії розслідуванню слідчий повинен врахувати ці особливості та вживати можливих заходів щодо попередження негативного розвитку подій і витоку криміналістично важливої інформації.

Не знайшло своєї достатньої підтримки введення у коло осіб, які підпадають під захист, такого учасника кримінального провадження, як адвокат ("за" лише 10,9 % опитаних нами практичних працівників). На жаль, хибне уявлення про адвокатів, сформоване суспільством на підставі роботи недобросовісних представників цієї професії, а також короткозорість законодавця у цьому питанні позбавило можливості адвокатів отримувати таку підтримку з боку держави. На нашу думку, це не виправдано, оскільки адвокат доволі часто, особливо у цій категорії злочинів, потрапляє у ситуацію, коли на нього здійснюється тиск щодо зміни лінії поведінки на догоду злочинному угрупованню або змушують його виступати у ролі посередника та хабародавця слідчому, судді, прокуророві та ін. Крім того, ще є адвокати потерпілого, на яких також може здійснюватися тиск, особливо у справах про перевищення влади або службових повноважень, у яких підозрюваними або обвинувачуваними є працівники правоохоронних органів.

Наступний учасник кримінального провадження, забезпечення безпеки якого є найважливішим завданням слідчого у справах про службові злочини – це підозрюваний (обвинувачений) (36,4 %). На наше переконання, саме він, по суті, є монопольним володарем криміналістично значущої інформації, здобуття якої зумовлює здебільшого успіх у вирішенні справи та покаранні винних, визначає необхідність та окрему тактику його захисту. Доволі часто злочини цієї категорії мають груповий характер і у них задіяні різних рівнів посадовці, публічні особи, представники виборчих органів влади тощо. Саме тому кожна друга справа відрізняється жорстким контролем з боку таких криміналізованих груп щодо ходу справи та поведінки, свідчень окремої затриманої особи з метою недопущення розповсюдження інформації про увесь ланцюг злочинної діяльності та її учасників.

Як наслідок, саме підозрюваний (обвинувачений) виступає як об'єкт, чия безпека постійно піддається посяганням у різних формах, починаючи від банальних погроз і закінчуючи пошкодженням майна або тиском на близьких та родичів.

Існує окрема думка щодо того, що безпека підозрюваного (обвинуваченого) прямо залежить від його місця перебування, а саме: чи взятий він під варту, чи ні [4, с. 384]. Існує хибна думка, що перебування за ґратами максимально убезпечує злочинця від злочинного впливу. Проте це не

зовсім так. Неефективність утримання підозрюваного під вартою пояснюється тим, що його місцезнаходження одразу ж стає відомим зацікавленим особам. Більше того, гарантувати сьогодні безпеку у місцях позбавлення волі, за умов великої корумпованості персоналу, не є можливим. Ми вважаємо, що вживання комплексу заходів забезпечення безпеки в умовах волі надасть можливість застосування широкого арсеналу таких заходів, вибору з них найоптимальніших у конкретній слідчій ситуації, зумовить вільний вибір місця перебування його та запевнить підозрюваного у позитивному ставленні до нього слідчого та ствердить довіру між ними, що є вкрай важливим під час проведення таких заходів.

Якщо ж наявна слідча ситуація диктує умови, за якими підозрюваного потрібно взяти під варту для забезпечення його безпеки, то слідчий разом із оперативним працівником та прокурором повинен вжити конкретних заходів щодо його убезпечення, які можуть полягати у: створенні відповідної легенди із відповідними процесуальними документами, зміні особистих даних, а у випадку особливої небезпеки – у зміні зовнішності тощо [4, с. 387].

Ще одними особливими об'єктами злочинних посягань на їх безпеку є потерпілий та свідок (19,4 і 28,3 %, відповідно). Щодо потерпілих, то тут потрібно одразу зауважити, що у службових злочинах їх значно менше порівняно з іншими категоріями злочинів, оскільки переважно у процесі їхнього вчинення зачіпаються публічні, державні інтереси. Однак для насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ у сфері службової діяльності, ця теза є дійсною.

Під час отримання при розслідуванні відомостей щодо неправомірного впливу на потерпілого слідчий повинен провести роз'яснювальну бесіду-інструктаж із викладенням реальних алгоритмів дій потерпілого в умовах можливого спричинення шкоди. Також з метою попередження подібних речей слідчий повинен офіційно попередити осіб, які можуть здійснювати вплив, про неприпустимість та шкідливість таких дій для них, а за наявності впевненості в особі, яка протидіє, та наявності підстав застосовувати кримінально-правові та процесуальні заходи реагування.

Як справедливо відзначається у науковій літературі, слідчий у питаннях забезпечення безпеки учасників кримінального провадження не повинен нехтувати заходами, які хоч і не передбачені чинним законодавством, але не суперечать йому і відповідають нормам етики, потребам загальнолюдської моралі, наприклад, тимчасове поміщення особи у безпечне місце [5, с. 77].

Якщо протидіючою стороною є працівники ОВС, які мають зв'язки у середовищі правоохоронців, то доступ до даних про особу, щодо якої застосовані заходи безпеки, повинен мати вкрай обмежене коло осіб, добропорядність яких не викликає у слідчого ані найменшого сумніву. Особливо це актуально до моменту судового розгляду справи про насильницький злочин, вчинений працівниками ОВС у сфері службової діяльності, коли ймовірність протиправного впливу на потерпілого (свідків) є найвищою. Як правило, після винесення вироку заходи безпеки втрачають свою актуальність, однак прокурорсько-слідчі працівники повинні ще певний час підтримувати зв'язок із указаними учасниками кримінального провадження для вжиття у разі необхідності заходів реагування на спроби помсти з боку працівників ОВС або інших осіб [5, с. 214].

Як свідчить практика, розслідування злочинів у сфері службової діяльності, свідки рідше за інших учасників кримінального провадження звертаються за забезпеченням їхньої безпеки [6, с. 11; 7, с. 12–13; 4, с. 397–399]. Не вникаючи у дискусію про причини такого становища, лише зауважимо, що діагностика своєчасного виявлення кримінального тиску на свідків у справах цієї категорії є важливим елементом процесу подолання протидії як такої та забезпечення безпеки осіб безпосередньо. Тому важливим моментом у процесі забезпечення безпеки свідка є виявлення ознак тиску та прийняття своєчасних заходів з боку уповноважених осіб. До цих ознак можна зарахувати: різку зміну способу життя; виїзд у невідомому напрямку з місця проживання або взагалі його зміна; активне забезпечення особистої охорони (придбання зброї, найняття охорони, звернення до приватних охоронних та детективних агентств тощо); немотивований продаж свого майна; зміна показань, ухилення від явки до слідчого тощо.

Умовно заходи безпеки щодо захисту свідка можна поділити на дві групи. Першу групу становлять заходи безпеки, що реалізуються у межах процесуальних повноважень слідчого,

прокурора, суду або судді. Йдеться про забезпечення конфіденційності відомостей про особу та закритий судовий розгляд, дистанційна участь у досудовому провадженні, пред'явлення для впізнання позавізуальних та аудіоспостережень тощо. До другої групи належать заходи забезпечення особистої фізичної безпеки. Це особиста охорона, охорона житла і майна; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів і зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення до іншого місця проживання; влаштування до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення тощо [8, с. 9].

Прийняття ефективних заходів забезпечення безпеки свідків та потерпілих не повинно перериватися і після закінчення досудового слідства. Як свідчать результати досліджень окремих фахівців, суб'єкти забезпечення безпеки є найвразливішими з моменту закінчення досудового слідства та до закінчення судового розгляду. Саме після закінчення досудового слідства, переважно проведення заходів із забезпечення безпеки припиняється і суб'єкти такого захисту піддаються активному впливу з боку протидіючої сторони. Саме тому, мабуть, як зазначають фахівці, фактично по кожній другій справі покази свідків, потерпілих змінюються на користь підсудних [237, с. 399]. На жаль, зумовлено це тим, що керівники слідчих, оперативних та інших підрозділів вважають свою роботу виконаною, оскільки справа передана до суду. Крім того, такі заходи вимагають застосування великого людського та матеріального ресурсу, на що у сьогоденних умовах піти їм організаційно дуже важко [9, с. 42]. Однак це серйозний недолік, який зводить нанівець усю здійснену раніше роботу та усі витрачені ресурси. Тому вирішенням цієї проблеми могла б стати передача обов'язку опікуватися безпекою суб'єкта захисту після передачі справи у суд конкретному слідчому судді. А обов'язком такого судді мало б бути: з'ясування рівня небезпеки, що загрожує суб'єктові захисту та необхідність застосування цих заходів під час судового розгляду; організація впровадження необхідного комплексу заходів безпеки із залученням відповідних спеціалістів; винайдення оптимальної моделі участі суб'єкта захисту у судових засіданнях тощо. Але це питання не просте, тому обов'язково потребує додаткового дослідження та наукової дискусії.

Висновки. Сьогодні існує гостра необхідність реформування не тільки правової процедури забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у провадженнях про злочини у сфері службової діяльності в умовах протидії розслідуванню, а й тактичних та організаційних елементів такого процесу. Залежно від суб'єктів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у межах подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності існують окремі алгоритми такого забезпечення, які полягають у структурному поєднанні загальнопопереджувальних, оперативно-розшукових, процесуальних та спеціальних заходів. Поряд із традиційними суб'єктами забезпечення безпеки у межах подолання протидії розслідуванню у вказаних злочинах (потерпілим, злочинцем та представниками правоохоронних органів), потребують окремої уваги експерти, спеціалісти, а також технічні працівники правоохоронних органів. Окремим суб'єктом вказаного процесу є також адвокат.

1. Зеленецький В. С. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса / В. С. Зеленецкий, Н. В. Куркин. – Харьков : КримАрт, 2000. – 404 с. 2. Гриньків О. О. Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства: вітчизняна практика та світовий досвід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. Гриньків. – К., 2010. – 20 с. 3. Пашков С. М. Організаційно-правові засади діяльності судової міліції по забезпеченню безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / С. М. Пашков. – Ірпінь, 2008. – 20 с. 4. Трухачев В. В. Правовые и криминалистические средства предупреждения, выявления и нейтрализации преступного воздействия на доказательственную информацию : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Трухачев. – М., 2003. – 480 с. 5. Коментар до Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 р. / В. І. Бояров, Л. Б. Ільковець, Т. І. Грузінова та ін. // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2002. – № 1. – С. 76–129. 6. Крамаренко Ю. М. Правові,

організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Ю. М. Крамаренко. – Х., 2005. – 17 с. 7. Тарасенко В. Є. До питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у сучасних умовах протидії злочинності [Електронний ресурс] / В. Є. Тарасенко – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pupch_2012_4_6.pdf. 8. Бардацька О. В. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних з торгівлею людьми / О. В. Бардацька, А. М. Орлеан. – К., 2010. – 55 с. 9. Щерба С. П. Охрана прав потерпевших и свидетелей по уголовным делам / С. П. Щерба, О. А. Зайцев. – М., 1996. – 126 с.

REFERENCES

1. Zeleneczkyj V. S. Obespechenye bezopasnosti sub'ektov ugovnogo processa [Ensuring the security of criminal entities]. – Kharkiv. Kry'mArt Publ. 2000. 404 p. 2. Hryn'kiv O. O. Zastosuvannya zakhodiv bezpeky uchasnykiv kryminal'noho sudochynstva: vitchyznyana praktyka ta svitovyy dosvid: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 [Application precautions participants in criminal proceedings: national practice and international experience: Author. Dis.... Candidate. Legal. Sciences: 12.00.09]. Kyiv, 2010. 20 p. 3. Pashkov S. M. Orhanizatsiyno-pravovi zasady diyal'nosti sudovoyi militsiyi po zabezpechennyu bezpeky osib, yaki berut' uchast' u kryminal'nomu sudochynstvi. Avtoreferat dys.. kand. yur. nauk: 12.00.07. [The organizational principles of the judicial police to ensure the safety of persons involved in criminal proceedings. Author. Dis.. Candidate. Legal. Sciences: 12.00.07]. Irpin. 2008. 20 p. 4. Truxachev V. V. Pravovye y krymynalystycheskye sredstva preduprezhdenyya, vyavlenyya y neytralizatsiyu prestupnogo vozdeystviya na dokazatel'stvennyuyu ynformatsiyu: dys. ... doc. yuryd. nauk: 12.00.09. [Legal and forensic tools to prevent, detect and neutralize criminal effects on evidence: Author. Dis.... Doctor. Legal. Sciences:12.00.09]. Moskva, 2003. 480 p. 5. Komentar do Zakonu Ukrayiny "Pro zabezpechennya bezpeky osib, yaki berut' uchast' u kryminal'nomu sudochynstvi" vid 23 grudnya 1993 r. V. I. Boyarov, L. B. Il'kovecz', T. I. Gruzynova ta in. [Commentary on the Law of Ukraine "On the safety of persons involved in criminal proceedings" dated December 23, 1993]. Zakonodavstvo Ukrayiny. Naukovo-prakty'chni komentari. 2002. # 1. pp. 76–129. 6. Kramarenko Yu. M. Pravovi, orhanizatsiyni ta taktychni aspekty zabezpechennya bezpeky uchasnykiv kryminal'noho sudochynstva: avtoref. dys.... kand. yuryd. nauk: 21.07.04 [Legal, organizational and tactical aspects of the safety of participants in criminal proceedings: Author. Dis.... Candidate. Legal. Sciences: 21.07.04]. Kharkiv, 2005. 17 p. 7. Tarasenko V. Ye. Do pytannya zabezpechennya bezpeky uchasnykiv kryminal'noho sudochynstva v suchasnykh umovakh protydyi zlochynnosti [On the issue of safety of participants in criminal proceedings in the present conditions of combating crime]. Availableat: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pupch_2012_4_6.pdf. 8. Bardacz'ka O. V. Zabezpechennya bezpeky poterpilyx ta svidkiv u kryminal'nyx spravax, pov'yazanyx z torgivleyu lyud'my [Ensuring the safety of victims and witnesses in criminal cases related to human trafficking]. K yiv, 2010. 55 p. 9. Shherba S. P. Oxrana prav poterpevshyx y svydetelej po ugovnym delam [Protection of witnesses and human poterpevshyh on uholovnym affairs]. Moskva, 1996. 126 p.

Дата надходження: 27.02.2017 р.